

کتابداران مرجع در کتابخانه‌های الکترونیکی

• مهشید کریمی

کارشناس علوم کتابداری و اطلاع‌رسانی

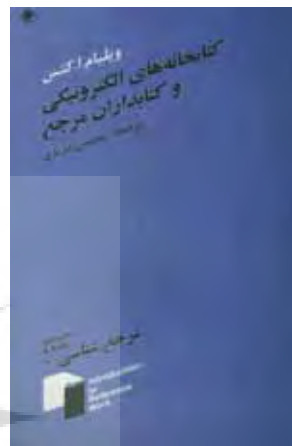
پرسرعت و کارآمد جهانی در واقع تمام خدمات مرجع هستند. اما آنچه کار را دشوار و با مشکل روبه‌رو کرده، تعدد و تنوع این شبکه‌ها و همچنین خیل عظیم اطلاعات موجود در آنهاست که کاربر را دچار سردرگمی و عدم استفاده بهینه از اطلاعات موجود می‌کند.

اینجاست که نیاز به کتابدار مرجع بیشتر از هر زمانی، لازم و ضروری است. چرا که تحت هدایت و راهنمایی کتابدار مرجع، کاربر قادر خواهد بود از میان حجم عظیم مطالب به اطلاعات مورد نیازش دست یابد. به عبارت دیگر می‌توان گفت که نقش کتابدار در این محیط جدید و در حال تغییر، هم سنتی و هم نوآورانه است. سنتی است از آن رو که باید همانند گذشته به دنبال پاسخ سؤالات کاربران باشد (کتس، ۱۳۸۶، ص ۵۶ - ۵۵) و نوآورانه است از این رو که برای انجام وظیفه خود از فناوری‌های نوین مرتبط بهره می‌گیرد. بنابراین کتابدار مرجع در عصر حاضر، علاوه بر ویژگی‌ها و قابلیت‌هایی که تاکنون برایش ذکر شده، باید شناخت و تسلط لازم و کافی را بر فناوری‌های جدید حوزه خدمات مرجع به دست آورد، تا بتواند همواره به انجام خدمت اصلی خود که همان فراهم کردن محصول نهایی کتابخانه یعنی ارائه اطلاعات موردنیاز به کاربران است، بپردازد.

ویلیام ای. کتس، پروفیسور و مدرس مدرسه علوم و سیاست‌های اطلاع‌رسانی در دانشگاه ایالتی نیویورک است. وی هم اکنون ویراستار چندین مجله و مجموعه معتبر در حوزه‌های مختلف کتابداری به‌ویژه خدمات مرجع است و چندین سال در مقام کتابدار در یکی از دانشگاه‌ها و در بخش ویراستاری انجمن کتابداران آمریکا شاغل بوده است. محسن عزیزی، مترجم کتاب حاضر نیز عضو هیئت علمی مرکز مدارک و اطلاعات علمی کشاورزی است. وی در حوزه موضوعی اطلاعات و مرجع تاکنون چند مقاله و کتاب ترجمه و منتشر کرده است.

کتاب حاضر ترجمه دو فصل اول کتاب Introduction to reference work نوشته ویلیام کتس است. این کتاب که از ۱۹۶۹ تاکنون بیش از هشت بار ویرایش و صدها هزار نسخه از آن در سراسر جهان عرضه شده است، شامل مطالبی درباره فرآیندهای مختلف مرجع، انواع مرجع، تأثیر فناوری اطلاعات بر خدمات مرجع و منابع مهم مرجع موجود در کتابخانه‌ها به‌خصوص منابع الکترونیکی به زبانی ساده می‌باشد.

این کتاب با عنوان مرجع شناسی (تخصصی و عمومی فارسی و غیرفارسی) نیز از سوی حمید محسنی به فارسی ترجمه شده است. در این ترجمه تلاش شده است، در صورت نیاز در بخش‌هایی از کتاب از منابع فارسی مرتبط با موضوع نیز استفاده شود. ترجمه کتاب همراه با

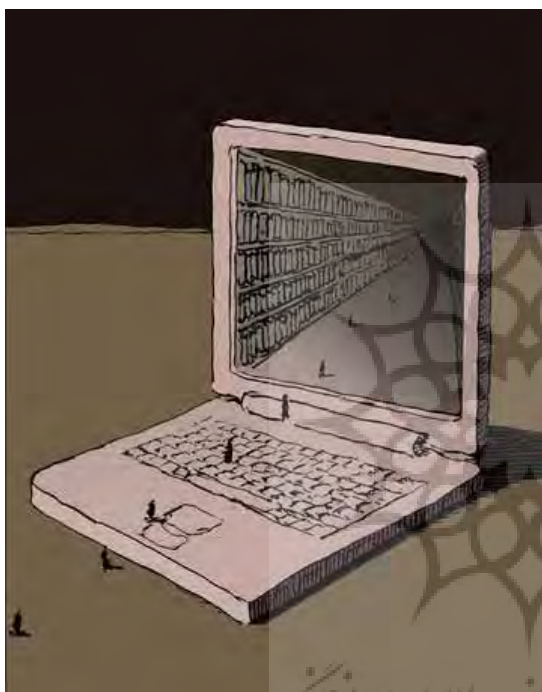

■ کتس، ویلیام ای. کتابخانه‌های الکترونیکی و کتابداران مرجع، ترجمه محسن عزیزی، تهران: کتابدار، ۱۳۸۴. ص ۱۱۳. شابک: ۹۶۴-۷۱۴۳-۴۲-۷

شاید بتوان گفت که از زمان تأسیس اولین کتابخانه‌ها در جهان، کتابدار مرجع در مقام قهرمان کتابخانه، نقش ایفا کرده است. زیرا به‌طور کلی، علت وجودی کتابخانه، همواره ارائه اطلاعات به کاربران بوده است و از گذشته تا کنون، خدمت اصلی کتابدار مرجع، فراهم کردن اطلاعاتی است که کاربر به دنبال آن است. تعاریف مختلفی که امروزه از کتابدار مرجع ارائه شده و همگی به‌نجوی او را مسئول دسترسی، ارزیابی، مدیریت، سازماندهی، انتخاب و توزیع اطلاعات به کاربران دانسته‌اند، نیز به‌طور کلی نشان‌دهنده همان خدمت اصلی کتابدار مرجع یعنی فراهم کردن اطلاعات موردنیاز کاربران است (کتس، ۱۳۸۶، ص ۱).

کتابدار مرجع در عصر الکترونیک، به‌تنهایی در کتابخانه فعالیت نمی‌کند. زیرا کتابخانه امروز فراتر از انباری برای نگهداری کتاب شده و توسعه سریع فناوری‌های نوین برای ذخیره و بازیابی اطلاعات موجب گردیده تا کتابخانه از ساختار سنتی خود به ساختار مدرن تغییر کند. فناوری‌های جدید و به دنبال آن تغییر شکل و ساختار کتابخانه‌ها نه تنها از اهمیت کتابدار مرجع و تأثیر نقش وی در کتابخانه نکاسته، بلکه اهمیت نقش وی را در کتابخانه پررنگ‌تر و برجسته‌تر از گذشته نموده است. امروزه کتابخانه با حضور فناوری‌های جدید، خدمات‌رسانی از طریق شبکه را در اختیار کاربران خود قرار داده است تا بتوانند از این طریق به اطلاعات مورد نیاز خود دسترسی یابند. این شبکه‌های

کتابدار مرجع در عصر حاضر، علاوه بر ویژگی‌ها و قابلیت‌هایی که تاکنون برایش ذکر شده، باید شناخت و تسلط لازم و کافی را بر فناوری‌های جدید حوزه خدمات مرجع به دست آورد، تا بتواند همواره به انجام خدمت اصلی خود که همان فراهم کردن محصول نهایی کتابخانه یعنی ارائه اطلاعات مورد نیاز به کاربران است، بپردازد

شده، اهمیت و ارزش کمتری دارند، توضیحاتی ذکر شده است.

فصل دوم: کتابخانه‌های الکترونیکی^۲

نویسنده در این فصل نخست تعریفی از کتابخانه‌های الکترونیکی ارائه می‌دهد و سپس به اختصار درباره نقش شبکه و اینترنت در دنیای امروز و نقش کلیدی کتابدار مرجع در قلمرو گسترده شبکه‌ها توضیحاتی بیان می‌کند. آنگاه بحث اصلی خود را درباره شبکه و انواع آن و نقش کتابدار مرجع و ضرورت حضور وی آغاز می‌کند. ابتدا مبحث شبکه وب، کاربردها و موانع و مشکلات آن را طرح کرده و به معرفی شبکه و ذکر نکاتی درباره آن می‌پردازد و آن را از بزرگراه اطلاعاتی متمایز می‌کند. در ادامه درباره شبکه‌های کتاب‌شناختی و انواع آن بحث کرده و دو شبکه کتاب‌شناختی غیرانتفاعی ایالات متحده آمریکا، اوسی.آل.سی (مرکز کتابخانه یارانه‌ای پیوسته)^۳ و آر.آل.ای.ان (شبکه اطلاعات کتابخانه‌های پژوهشی)^۴ و نیز شبکه‌های کتاب‌شناختی تجاری را معرفی می‌کند. وی در ادامه این فصل آثار مرجع اینترنتی را با ذکر انواع آن معرفی و به چند نمونه از این پایگاه‌ها اشاره می‌کند و حوزه‌های ویژه‌ای از خدمات مرجع را که شبکه وب

افزوده‌های فارسی آن به کوشش آیدین آذری، محسن عزیزی و حمید محسنی صورت گرفته است. همچنین برخی از فصول دیگر کتاب (غیر از فصول اول و دوم) همانند کتاب کتابخانه‌های الکترونیکی و کتابداران مرجع، ترجمه و در قالب مجلدات مجزا منتشر شده‌اند. در کتاب حاضر هدف از ترجمه و انتشار کتاب و همچنین مخاطبان آن، به دلیل فقدان مقدمه، پیشگفتار و نیز پیشگفتار مترجم مشخص نشده است. اما با توجه به حجم وسیع مطالب مطرح شده در کتاب اصلی، شاید بتوان گفت که یکی از اهداف ترجمه و انتشار کتاب مورد بحث، در دسترس قرار دادن بخشی از حجم وسیع مطالب موجود برای رفع نیاز مخاطبان خاص آن حوزه، بدون نیاز به مراجعه به کتاب اصلی است. جامعه مخاطبان اثر نیز همان‌طور که از محتوای مطالب کتاب مشخص است، کتابداران و به‌ویژه کتابداران مرجع هستند.

فصل اول: کتابداران مرجع در شاهراه اطلاعاتی^۱

فصل اول کتاب با بیان مقدمه‌ای درباره روند رشد و توسعه دانش بشری و اهمیت حضور کتابدار مرجع در این عرصه آغاز شده و سپس منابع اطلاعاتی و قالب‌های موجود آنها معرفی می‌شود. در ادامه توضیح مختصری درباره انواع این منابع شامل منابع کنترل، دسترسی و راهنما ارائه و انواع منابع مرجع معرفی می‌گردد. نویسنده در بخش منابع الکترونیکی، اطلاعاتی کلی درباره این منابع ارائه می‌دهد و علت استقبال از این منابع را تشریح می‌کند و پس از آن برخی از پایگاه‌های اطلاعاتی قابل استفاده برای کتابداران مرجع عمومی و دانشگاهی معرفی می‌شود.

نویسنده در بخش «چه کسی از خدمات مرجع استفاده می‌کند؟» کاربران خدمات مرجع را دسته‌بندی و بزرگ‌ترین گروهی را که به کتابدار مرجع نیاز دارند، معرفی و پس از آن دستورالعمل‌هایی درباره ارائه خدمات مرجع بیان کرده است. سپس انواع سؤالات مطرح در بخش مرجع دسته‌بندی و معرفی شده و تعریفی از مصاحبه مرجع و اهداف و فواید آن ذکر گردیده است. در ادامه بیان شده است که ارائه خدمات مرجع باید توسط چه افرادی صورت گیرد.

موضوع بخش بعدی این فصل عملیات کاوش است که نویسنده ابتدا تعریفی از عملیات کاوش ارائه و سپس مراحل اجرای این عملیات را تشریح کرده است. در بخش نقش کتابدار مرجع، به اختصار ویژگی‌ها و شایستگی‌های کتابدار مرجع ذکر می‌شود. همچنین با ذکر مقدمه‌ای درباره ارزیابی منابع مرجع، معیارهای ارزیابی منابع الکترونیکی و معیارهای اصلی ارزیابی مطالبی بیان شده است. در پایان درباره عوامل دیگر ارزیابی که در مقایسه با سایر عوامل ذکر

**فناوری‌های جدید و به دنبال آن تغییر شکل و ساختار کتابخانه‌ها
نه تنها از اهمیت کتابدار مرجع و تأثیر نقش وی در کتابخانه
نکاسته، بلکه اهمیت نقش وی را در کتابخانه پر رنگ‌تر و
برجسته‌تر از گذشته نموده است**

می‌باشد.

در پایان این نکته شایان ذکر است که برخی از عناوین فصل اول، گویای محتوای مندرج در آن بخش نمی‌باشند.

پی‌نوشت

1. Refrence Librarians on the information highway
2. The electronic library
3. OCLC: The online Computer Library Center
4. RLIN: Research Library Information Network
5. Website
6. Address
7. Homepage
8. URI
9. Netasearch
10. Multi-search
11. Boolean logic
12. Operator

منبع

۱. کتس، ویلیام ای (۱۳۸۶). مرجع‌شناسی (تخصصی و عمومی فارسی و غیرفارسی)، به کوشش حمید محسنی، ترجمه همراه با افزوده‌هایی فارسی از: آیدین آذری، محسن عزیززی و حمید محسنی، تهران: کتابدار.

در آنها از سایر حوزه‌های مرجع رشد کرده و پیشی گرفته است، نام برده و توضیح می‌دهد.

در ادامه این فصل، مبحثی با عنوان مخاطب و هدف سایت‌ها مطرح شده که نویسنده در آن کاربران شبکه و اینترنت را دسته‌بندی کرده و تلقی عمومی از شبکه را بیان می‌کند. سپس در بخش وب‌سایت‌ها، تعریفی از صفحه وب، وب‌سایت‌ها، نشانی و صفحه خانگی^۷ را ارائه و انواع سایت‌های وب موجود را بررسی می‌کند و نتایج حاصل از این بررسی را در قالب آماری توضیح می‌دهد. وی پس از آن نشانی یا به عبارتی مکان‌یاب جهانی منابع^۸ را به تفصیل تشریح کرده و به معرفی انواع نشانه‌های موجود در نشانی‌ها و بیان مفهوم آنها پرداخته است. افزون بر آن، سایر نشانه‌های مطرح در مکان‌یاب‌ها (نشانی‌ها) معرفی شده و کاربردها و قابلیت‌هایشان تبیین شده‌اند.

نویسنده در بخش بعد نقش و خدمات کتابدار مرجع را در این محیط جدید و در حال تغییر را به مثابه یک میانجی برمی‌شمارد. سپس مبحث جدیدی را درباره موتورهای کاوش و انواع آن پیش روی خوانندگان می‌گشاید. معرفی فراموتورها و تبیین ویژگی‌ها و کاربردهایشان، معرفی بهترین موتورهای کاوش بر اساس رتبه‌بندی کتابداران، با ذکر دلایل و نیز تبیین مقصود از فراکاوش^۹ و خدمات آن و معرفی چند نمونه خوب و جامع از این موتورهای کاوش مباحث بعدی فصل دوم را تشکیل می‌دهند. در این بخش همچنین کاوش‌های چندگانه^{۱۰} یا نظام‌های چندکاوشی تعریف شده و برای درک بهتر این مطلب مثال‌هایی ارائه می‌شود.

نویسنده در ادامه، انواع کاوش را در وب به تفصیل توضیح می‌دهد و سپس درباره کاوش‌های پولی و رایگان و نیز کاوش‌های بی‌حاصل، مطالبی را بیان می‌کند. وی افزون بر آن، به بیان علت ضرورت حضور کتابدار در فرآیند کاوش پرداخته و در ادامه فنون کاوش در مسیرهایی را که کتابدار مرجع درباره جست‌وجو در شبکه باید بداند، مطرح می‌کند. بعد از آن، ابزارهای کاوش حرفه‌ای و نحوه استفاده از آنها را طی فرآیند کاوش معرفی کرده و توضیح می‌دهد. در ادامه منطق بولی^{۱۱} را - که یکی از ابزارهای کاوش حرفه‌ای است - و عملگرهای^{۱۲} مربوط به آن معرفی و کاربرد آن بیان می‌شود و سپس شیوه عمده استفاده از منطق بولی از طریق عملگرهای آن تشریح می‌گردد. در پایان این فصل چشم‌اندازی از آینده خدمات مرجع و شبکه برای خوانندگان بیان می‌شود.

نویسنده در پایان هر فصل، منابعی از جمله کتاب، مقاله و گزارش‌های سالیانه را برای مطالعه بیشتر خوانندگان معرفی کرده است که علاوه بر اطلاعات کتاب‌شناختی، هر منبع به اختصار نیز معرفی شده است. همچنین، کتاب حاوی نمایه فارسی و انگلیسی